

УДК 821.162.1:947.084.5

Слободянюк О.М.

(Житомирська міська гімназія №3)

**ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ А. МІЦКЕВИЧА
В КУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
НА ПРОПЕДЕВТИЧНОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ**

У статті автор визначає шляхи вивчення біографії А. Міцкевича і його балади “Альпухара”, яка вперше пропонується для вивчення в курсі зарубіжної літератури на пропедевтичному етапі.

Чинною “Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з зарубіжної літератури” за редакцією Д.С. Наливайка, Ю.І. Ковбасенка передбачено вивчення польської літератури, зокрема творчості А. Міцкевича, на пропедевтичному (5-8 класи) та систематичному (9-12 класи) етапах навчання[1:30,64]. Основною метою вивчення польської літератури в курсі зарубіжної повинно стати відродження слов'янської духовності, орієнтація підростаючого покоління на історичні й культурні цінності слов'ян. Аксіологічне та культурологічне значення вивчення творів польської літератури посилюється міжпредметними зв'язками з польською, українською, російською мовою, музикою, мистецтвом, світовою художньою культурою

Зупинимося на особливостях проведення уроку з польської літератури на пропедевтичному етапі навчання. На вивчення балади А. Міцкевича “Альпухара” з поеми “Конрад Валленрод” у 7-ому класі виділено одну навчальну годину в рамках розділу “Героїчні пісні й балади у світовій літературі”. Це новий твір у програмі зарубіжної літератури, який до цього часу не вивчався в шкільному курсі. Інтерес до “Альпухари” зумовлений високим ідейно-естетичним значенням балади, глибиною і водночас актуальністю порушених проблем. До того ж “Альпухара” А. Міцкевича дає можливість чітко прослідкувати концептуально-естетичні ознаки літературної балади. Невеликий об'єм балади дозволяє розподілити матеріал уроку таким чином, щоб учень здобув теоретико-літературні знання, необхідні для розуміння художнього твору, безпосередньо звернувся до тексту, проаналізував його та творчо осмислив, винісши для себе індивідуальний досвід, але водночас складність полягає в необхідності охопити великий за обсягом історико-літературний коментар.

На пропедевтичному етапі слід враховувати вікові і психологічні особливості учнів-семикласників. Вони дорослішають не лише фізично, а й внутрішньо, тому й уроки літератури в 7-ому класі мають стати новим кроком до зростання учнів як особистостей. У зв'язку з

© Слободянюк О.М., 2008

цим у 7 класі перевагу надають проблемно-пошуковим методам, розвитку, крім емоцій, дослідницьких навичок, художнього мислення, вміння характеризувати літературного героя, давати повну, розгорнуту відповідь на поставлене запитання, оцінювати риси і вчинки персонажів.

Хотілось би привернути увагу до проблеми вивчення біографії письменника на пропедевтичному етапі. Можливості письменницького біографічного матеріалу величезні. “Історія мого життя є частиною історії моєї батьківщини”. Ці слова Т. Шевченка стосуються і життєписів усіх письменників [2]. Щоб зацікавити школяра, вчитель повинен вийти за межі тривіальної лекції чи складання хронологічної таблиці за підручником. Адже життя письменника – це не реєстр дат, географічних назв, імен, а насамперед епізоди з його життя, що допомагають створити його літературно-психологічний портрет у контексті епохи. І хоча найлегше виголосити сухе і банальне “Адам Міцкевич народився, вчився і т.п.”, таке звернення до біографічних даних письменника не спонукає до розмови, до роздумів. Але якщо сказати словами О.С. Пушкіна “...Он вдохновен был свыше и высоко взирал на жизнь” [3:528], це стане поштовхом для плідних роздумів і необхідності звернутися до життєвої позиції А. Міцкевича. Зрозуміло, дивитися на життя з висоти зовсім не те ж, що дивитися зверху. Для останнього потрібно тільки мати заздалегідь високу думку про свою особисту значущість при відсутності деяких моральних якостей. А щоб дивитися на життя з висоти, потрібно цієї висоти досягти, проте для цього мало піднятися на ходулі або навіть залізти на багатоповерхівку. От чому при такій кількості людей, які дивляться на життя зарозуміло, знайшовся на ціле сторіччя між великими лише один, про якого можна було, не зраджуючи істині, сказати, що він дивився на життя з висоти. Яким же має бути такий чоловік? Так роздуми, до яких спонукає вислів російського поета О.С. Пушкіна про А. Міцкевича, посилюють інтерес до польського митця і викликають бажання дізнатися більше про його неординарну особистість.

Вчитель також може розпочати урок із крилатого вислову “громадянин світу”. Цей вираз дійшов до нас із давньогрецької філософської школи. Сократ на питання про батьківщину виголосив: “Я не афінянин і не коринфянин, а я громадянин світу”. Сьогодні цей вираз звучить як пошана, так говорять про людей, які зробили великий внесок у світову культуру[4:424].

І хоча Адам Міцкевич, насамперед, поет польський, його часто називають громадянином світу. Адже його творчість відразу ж вийшла за національні рамки, вона має величезне загальнолюдське значення. Спираючись на підготовлену заздалегідь виставку творів поета,

учитель може провести знайомство з долею письменника в площині його художньої спадщини, адже у поезії Міцкевича в єдиний потужний сплав з'єдналися лірична стихія і соціально-філософські узагальнення, прониклива духовна піднесеність і жанрова розмаїтість. Наприклад, вчитель може переповісти патріотичний сюжет балади “Світязь” про подвиг народу, який загинув, але не скорився ворогу, або сюжет поеми “Тражина”, в якій описана героїчна боротьба литовського народу проти хрестоносців на початку XV сторіччя. А назва поеми “Дзяди” – це назва урочистого обряду, який донині відправляється простим народом у багатьох місцевостях Литви, Пруссії, Курляндії в пам'ять про дзядів, тобто мертвих предків. Міцкевича привабила в цьому стародавньому обряді і романтична таємничість, і особлива роль фатуму у земних справах людей.

Проблемним питанням може стати і питання про те, яка країна вважається батьківщиною поета: Польща, Литва чи Білорусь? Чому виникає проблема? Чому Міцкевич визнаний саме польським національним поетом? А. Міцкевич народився 24 грудня 1798 р. на хуторі Заосьє, біля міста Новогрудка в Білорусі. Оскільки тоді білоруські землі належали Литві, Міцкевич і називає своєю батьківщиною Литву. Ще наприкінці XIV сторіччя Литва й Польща злилися в єдину державу. У тих колах суспільства, до яких належала родина поета, панували польська культура, польська мова. Ці обставини прояснюють, чому у творчості Міцкевича польський патріотизм поєднується з гарячою любов'ю до Литви, її природи і звичаїв.

Біографічні дані поета дають багатий матеріал для побудови розповіді про поета в формі віртуальної подорожі, під час якої учні відповідають на проблемне питання: чому Адама Міцкевича називають “польським пілігримом”? (від назви газети польської еміграції в Парижі, яку видавав поет). Звернувшись до карти Європи, учні відмічають міста і країни, в яких бував поет, підкреслюючи, що значну роль у житті поета відігравали дороги. І в дорозі він відчував натхнення, прилив нових сил. Дороги вели його до Польщі, Литви, України, Росії, Німеччини, Франції, Італії, Швейцарії, Турції. А вираз “дороги, які ми вибираємо”, допоможе перевести розмову в площину вибору людиною життєвого шляху.

Цікавою формою ознайомлення з біографічними даними поета може стати робота в віртуальній портретній галереї тих видатних особистостей, з якими товаришував А. Міцкевич. Наприклад, знайомлячись із російським періодом життя письменника, учні звертаються до таких імен, як О. Пушкін, В. Жуковський, О. Грибєдов, І. Крилов, К. Рилєєв, А. Бестужев, і приходять до висновку, що

саме в Росії А. Міцкевич сформувався як поет дружби слов'янських народів.

Балада “Альпухара” А. Міцкевича є уривком із поеми “Конрад Валленрод”, і це змушує вчителя звернутися до сюжету поеми в цілому з метою формування цілісного уявлення про місце і роль балади в ідейно-композиційній структурі поеми. У прозовій передмові до поеми автор відзначає, що описує ті давні часи, коли язичники-литовці боролися з головним своїм ворогом – Тевтонським орденом, який скорив Прусію. У 1391 р. у Марієнбург з'їжджаються лицарі, щоб обрати главу ордена. Найчастіше вимовляють тут ім'я Валленрода – чужоземця, який своїми подвигами прославив орден по всій Європі. Цей чоловік, не старий роками, але вовкувато, сивий і блідий, має єдиного друга. Це святий чернець Хальбан, його сповідник. А у вежі замку живе самотниця Альдона. Років десять тому прийшла вона невідомо звідкіль в Марієнбург і добровільно ув'язнилася. Тепер із високого віконця вежі затвірниця кличе: “Конраде! Магістром ставши, твій борг - їх знищити!” Лицарі, чуючи ці слова незнайомію мовою, розуміють лише ім'я Конрад. Як наказ неба проголошує ці слова Хальбан, і Конрада обирають великим магістром. Усі сподіваються, що Валленрод незабаром скорить Литву. Але він зухвало порушує звичай предків: закликає лицарів відмовитися від військової слави і багатства. Конрад бенкетує з Вітольдом, який, борючись за владу в Литві, прийшов просити допомоги ордену. Старий співець розповідає про юного литвина, якого дитиною захопили в полон німці і зробили хрестоносцем. Але в литовському серці крилася туга за батьківщиною, ненависть до німців. Юнак сходиться зі старим співцем-литвином, той розповідає сироті про вітчизну й розпалює в ньому ненависть до її ворогів. У першому ж бою з литвинами юнак переходить до одноплемінників, але потім тайкома повертається до німців, щоб зруйнувати орден зсередини.

Після бенкету Вітольд зраджує союзників-німців. Люди Вітольда громлять німецькі замки. Конрад змушений вести прагнучих помсти хрестоносців у Литву. Повертається він взимку із залишками розбитої армії. Знаменитий полководець Валленрод втратив цього разу все своє військо. Обличчя великого магістра похмуре, але очі сяють. У підземеллі збирається таємна рада ордену. Дванадцять суддів у чорному одноголосно виносять зраднику смертний вирок.

А литвин, виконавши присягу, поспішає до Альдони. Він більше не хоче мститися і кличе кохану в Литву, щоб почати життя спочатку. Але пізно! Постаріла Альдона не в змозі показатися на очі. Вночі вбивці вдираються в спочинок лицаря, і той осушує чашу з отрутою. А старий Хальбан залишається жити, щоб усім розповісти про подвиг

героя. Побачивши, що в віконці згасла лампа, падає мертвою у своїй вежі Альдона. У “Поясненнях” Міцкевич відзначає, що реальний Валленрод дійсно поставив орден на грань загибелі і сам помер при дуже загадкових обставинах.

Вчитель повинен акцентувати увагу на тому, що поема Адама Міцкевича “Конрад Валленрод” – один із найважливіших текстів сучасної польської культури Слово “валленродизм”, яке походить від прізвища головного героя цього твору, ввійшло в польську мову як одне з тих принципів слів-символів, що образно відбивають ключові віхи національного досвіду останніх двох сторіч польської історії [5]. Сьогодні це слово знає кожний освічений поляк, тому що проблема, якої торкнувся Міцкевич у своїй поемі 1828 року, перетворилася в Польщі на тему бурхливих дискусій. Як і раніше, вона присутня у масовій свідомості поляків, хоча епоха, коли цей твір виник, належить минулому. Коли під кінець XVIII сторіччя Польща втратила незалежність, скорена своїми могутніми сусідами – Росією, Австрією і Прусією, – поляки опинилися перед питанням, відповідь на яке їм довелося шукати протягом усього XIX і майже всього XX сторіччя: “Як боротися з набагато сильнішим супротивником? Як у цій нерівній боротьбі примирити політику з мораллю, а прагнення до особистого щастя – із непорушним обов’язком перед Батьківщиною, саме існування якої перебуває під загрозою?” Ці ж самі питання знаходять своє відображення і в баладі “Альпухара”.

У такому контексті зрозуміло, чому автор увів у поему самотійну баладу, яка продовжує художнє вирішення означених проблем.

Робота над змістом балади буде неповною без словникової роботи і історичного коментаря подій, відображених у творі. Змістом бесіди можуть стати такі факти. Історичною основою “Альпухари” стали події реконквісти в Іспанії, а саме взяття Гранади в 1491-1492 рр. У чому ж сутність цієї війни? Це війна між маврами й іспанцями, мусульманами і християнами. Не вдаючись у теологічні нюанси, учням достатньо сказати, що релігії в суспільстві відіграють роль барвника-детектора. Візьміть металеву пластинку, у якій містяться невидимі оку включення, обробіть її барвником-детектором, і сторонні включення стануть помітні. Так і релігійні розходження: вони виникають не тому і не тільки тому, що народ вдалося переконати тому, чи іншому пророку – але тому, що існували й раніше глибокі відмінності між цими народами.

Історія Альпухари починається з того, що іспанська інфанта, обравши чудову мальовничу долину неподалік від гірського ланцюга, побудувала місто, спочатку давши йому своє ім’я. Але пізніше жителі перемістили свої житла і виникло місто Гранада. Суперечки про

походження назви не стихли й донині: деякі дослідники пов'язують її з легендою про прекрасну дівчину Гарнате, знайдену біля ріки, а інші бачать подібність пагорбів, на яких розташовані місто і провінція, до розкритого граната... Так чи інакше, але Гранада в Альпухарській долині зуміла досягти вершин багатства й величі і зберегти їх аж до часу короля Родріго, коли Іспанія загинула, а місто заселили кращі з родів Африки. Тепер Гранада стала центром королівства Назарі. Його правитель подарував Гранаді в XIV в. розкішний палац Альгамбра (арабське “червоний палац”), сади, просторі павільйони й колони якого викликали захват усього світу. Навряд чи якась інша архітектурна споруда на півдні Іспанії може зрівнятися з цією вишуканою королівською резиденцією, відомою своїм розкішним оздобленням. Альгамбра завдяки своїй розмаїтості: палацевих зал, внутрішніх двориків, комплексу садів, - надає всьому місту неповторну атмосферу старожитності, робить його мрією поетів і романтиків усього світу.

Якою повинна була стати Іспанія – християнською чи мусульманською? Іспанія мала стати християнською, оскільки вона належить до західноєвропейської цивілізації, римської спадкоємиці. І коли іспанці перетнули гори і спустилися в Альпухару - вони були завойовниками, а не визволителями. Хоча Гранада була оточена горами і майже відрізана від зовнішньої допомоги, проте її могутні замки і масивні стіни, здавалося, кидали виклик кожному нападнику. В останньому прихистку маврів зібралися залишки військових формувань усього емірату. Іспанці бачили, що будь-яка спроба взяти місто штурмом буде ризикованою і кривавою, і вони вирішили задушити Гранадю голодом. Для цього армія проникла в саме серце Альпухари, зруйнувала долину і спалила всі села, від яких місто отримувало харчі. Розвідувальні загони зайняли перевали в горах південніше від Гранаді й перехоплювали всі конвої. Становище мусульман стало безнадійним, хоча вони здійснили кілька сміливих вилазок. Загарбники були сміливіші, місто змушене було здатися. Маврам Альпухари запропонували вибір – негайне хрещення або вигнання. Але і хрещення не допомогло – у 1570 нащадки маврів були розсіяні по Іспанії, а в 1609 році хрещені маври були вигнані. Якщо вся Гранада сумна, Альпухара сумна тричі. Десь тут мусульманський король Боабділ кинув останній погляд на залишену, загублену Гранадю, видихнув *ultimo suspiro de moro* („останній подих мавра” – так називається це місце) і заридав. За легендою, його мати сказала йому: “Не оплакуй, як жінка те, чого ти не зміг захистити, як чоловік.” Так розповідають про ці події історичні літописи.

Але порівнявши зміст балади з наведеними фактами, допитливий читач зверне увагу на те, що головний герой балади А. Міцкевича – історична особа, яка взагалі не пов'язана з подіями в Альпухари XV сторіччя. Альманзор, як називали його християни, або Аль-Мансур (Непереможний) – реальна історична постать мусульманської реконквісти X сторіччя [6]. Його зображення ми можемо побачити на картині “Альманзор” Франсіско Сурбарана. Це візир арабського халіфату, командувач армії, який кожен рік здійснював військові походи проти християн. У 997 році іспанський король відмовився сплачувати данину. Альманзор вирішив завдати карального удару по святині християнського світу – Сантьяго де Компостела. 11 серпня християни Іспанії зазнали найбільшого приниження за весь період реконквісти. Дзвони головного собору були відправлені в емірат на плечах полонених християн. На зворотнім шляху мусульманське військо постраждало від епідемії кишкової інфекції, що християни приписали відплаті.

Запропонований матеріал історичних ремінісценцій, пов'язаних зі змістом “Альпухари”, дасть змогу вчителю створити емоційний настрій для сприйняття змісту балади, вибудувати подальшу роботу як творчо-пошукову. Учителю доречно звернути увагу учнів на художнє переосмислення історичних подій у баладі “Альпухара” (зміщення звичних акцентів: маври – загарбники, іспанці – борці за визволення, зсув часових і просторових пластів: іспанська реконквіста XV сторіччя і мусульманська реконквіста X сторіччя, переплетіння вигадки і правди про Альманзора) та особливостей вираження провідної думки балади про мужність і нескореність перед ворогом [7]. Розбіжності між історичною основою і сюжетом балади підводять учителя й учнів до роздумів про квазіісторичність як ознаку балади.

При формуванні нових знань і способів дії на пропедевтичному етапі надають перевагу не репродуктивним, а проблемно-пошуковому й творчому методам, аналізу “услід за автором”. Тому вчителю доречно пропонувати такі завдання, які привчають систематично працювати з книгою, дидактичним матеріалом, знаходити потрібну інформацію в додаткових джерелах, готувати історичні коментарі до літературного твору тощо. У сьомому класі основна частина навчального часу має належати учням: вони виразно читають і опановують елементи аналізу тексту, тобто готуються до цілісного аналізу твору, який виконуватимуть у старших класах. Завдання пошуково-творчого спрямування при вивченні балади А. Міцкевича можуть бути такими: визначити тему, ідею, особливості композиції твору, порівняти історичні події і їх художнє відображення в баладі, оцінити поведінку і домінуючі риси характеру Альманзора (сила духу,

нескореність, ненависть до ворогів, мужність, любов до батьківщини, відвага, вміння відстояти людську гідність), розкрити психологізм зображуваних подій (неприваблива поведінка приречених іспанців – “бенкет між трупів”, “здобич паюють, ділять бранців”), пояснити роль художніх засобів в образній системі балади (антитези “смерть чи покора”, “вмер, сміючись”), епітети („сміх жахливий, пекельний, страшний”), метафори (“п’ють, утопаючи в винах”, “сміхом вуста зазміїлись”), визначити особливості системи віршування (віршований розмір, спосіб римування, види рими).

Важливим етапом уроку є застосування учнями набутих знань, умінь, навичок. Програма вказує на необхідність при вивченні балади “Альпухара” звернутися до визначення літературної балади як поняття теорії літератури. Виконана на уроці робота дозволяє, спираючись на набуті знання, виявити основні ознаки жанру. Роботу з теорії літератури можна організувати у вигляді інтерактивного літературознавчого кола. Метою кола є створення списку ідей і залучення всіх учнів до обговорення ознак літературної балади. Всі групи мають виконувати одне і те саме завдання, складене з декількох позицій, що їх групи представляють по черзі. Це дозволить кожній групі розповісти про результати своєї роботи, уникаючи ситуації, коли у виступі першої групи подається вся інформація. Інший спосіб: учні записують свою думку або ідею на картці без імені. Учитель збирає всі картки і складає на дошці список зазначених у них ідей або починає дискусію, користуючись інформацією з карток. У підсумку роботи отримуємо перелік ознак літературної балади: поєднання епічного (розповідь про зовнішні події) та ліричного (розкриття душевного стану персонажів), напружений сюжет, неоднозначність вчинків героїв, відтворення складних рухів людської душі, незвичайність ситуацій, уславлення високих людських почуттів, зображення особистості в складному світі, де панують фатальні сили, поглиблений психологізм, емоційна атмосфера – героїка, сум, гордість, вираження авторської позиції, утвердження високих моральних цінностей.

Систематизуючи й узагальнюючи знання, доцільно звернутися до компаративного аналізу, зіставляючи баладу А. Міцкевича з вивченими на попередніх уроках “Баладою прикмет” Ф. Війона, “Рукавичкою” Ф. Шіллера, “Вільшаним королем” Й. Гете, “Вересковим трупом” Р. Стівенсона. Систематизують учні результати напрацювань за допомогою графічного організатора “Діаграми Вена”.

Для організації роботи вдома пропонується творча робота, яка може бути як узагальнюючою, так і випереджальною. Домашнє завдання для учнів високого рівня знань може виходити за межі хрестоматії.

познайомитися з іншими баладами А.Міцкевича, зіставити твори польського поета з баладами Т.Г.Шевченка.

Поєднання поданих методів і прийомів допоможе реалізувати мету уроку: донести до учнів провідну думку балади А.Міцкевича “Альпухара” про мужність і нескореність в нерівній боротьбі з ворогом, про непорушний борг перед Батьківщиною. А досягнувши мети, можна піднятися ще на одну сходинку виконання головного завдання курсу “Зарубіжна література” – сприяти формуванню духовно-ціннісних орієнтирів особистості, її культурно-пізнавальних інтересів, естетичного смаку.

Список використаних джерел та літератури

1. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з зарубіжної літератури. 5–12 класи / за редакцією Д.С.Наливайка, Ю.І.Ковбасенка. – К: Перун, 2005. – 111 с.
2. Пультер С., Лісовський А. Методика викладання української літератури. – Тернопіль, 2004. – 143 с.
3. Пушкин А. Он между нами жил // Пушкин А. Сочинения: в 3т. – М: Художественная литература, 1985. – Т.1. – С. 528.
4. Ашукин Н., Ашукина М. Крылатые слова. – М: Художественная литература, 1988. – 424 с.
5. Хвин С. Уязвленная совесть // Новая Польша. – 2001. – № 5. – С. 16-17.
6. Хронология реконквисты IX век : Альманзор // <http://lib.rin.ru/cgi-bin/index>
7. Мицкевич А. Альпухарская баллада // Мицкевич А. Гражина. Стихотворения и поэмы. – М.: Художественная литература, 1990. – С. 177-179.

Siobodaniuk O.M. Nauczanie twórczości A. Mickiewicza na kursie literatury obcej na etapie propedeutyki.

W artykule autor przedstawił uczeniu się biografii A. Mickiewicza i jego ballady „Alpuchara, gdzie autor proponuje uczenie się podczas literatury obcej na etapie propedeutyki.”

Slobodyanyuk O.M. The study of A. Mitskevich Literary Activity in Foreign Literature Course for Pre-intermediate Level Students.

The author researches the ways of A. Mitskevich biography study together with his ballad “Al’pukhara”, which is suggested for learning in Foreign Literature course for pre-intermediate level students for the first time.